

А. А. СТАНКЕВІЧ

(г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
універсітэт імя Францыска Скарыны”)

МЕТАФАРЫЧНАЕ МАДЭЛЯВАННЕ ЗМЕСТУ ПУБЛІЦЫСТЫЧНАГА ДЫСКУРСУ У. КАРАТКЕВІЧА ЯК СПОСАБ ВЫРАЖЭННЯ ЯГО ІНДЫВІДУАЛЬНА-АЎТАРСКАГА ІДЫЯСТЫЛЮ

У артыкуле апісваюцца асноўныя тыпы метафарычнага мадэлявання зместу ў публіцыстычных творах У. Караткевіча, вызначаюцца віды метафарычных мадэлей паводле іх структуры і сэнсавага нападунення, акрэсліваецца іх роля ў стварэнні выяўленчай выразнасці, слоўнай вобразнасці тэксту і выражэнні індывідуальна-аўтарскага ідыястылю.

Публіцыстычны дыскурс, які актыўна выкарыстоўваецца ў сацыяльна-палітычным жыцці грамадства, характарызуецца спалучэннем інфармацыйнай і прагматычнай функцый. Ён адрозніваецца ад іншых функцыянальных стыляў папулярнасцю, вобразнасцю, палемічнасцю выкладу, яркасцю выразных сродкаў станоўчай або адмоўнай экспрэсіі [1, с. 443–444]. “У публіцыстычным творы арганічна спалучаюцца лагічна-абстрактная, або навуковая, і эмацыянальна-вобразная, або мастацкая, формы адлюстравання рэчаіснасці” [2, с. 58].

Прагматычная функцыя публіцыстычнага дыскурсу ажыццяўляе ўздзеянне на свядомасць і пачуццёва-эмацыянальны стан чалавека. У сувязі з гэтым, як адзначаюць даследчыкі, у публіцыстычным тэксце вялікая ўвага надаецца камунікатыўным устаноўкам дыскурсу, яго інтэнцыянальна-сітуацыйнай абумоўленасці, накіраванымі на максімальнае прагма-інфармацыйнае ўздзеянне на масавага чытача [3, с. 4].

Выключна важную ролю ў павышэнні прагматычнай функцыі публіцыстычнага слова, як падкрэсліваюць даследчыкі, адыгрывае выражэнне ў ім аўтарскага светапогляду. “Ступень дапушчальнасці і магчымасці праяўлення аўтарскай індывідуальнасці ў функцыянальных стылях розная <...>. Больш ярка індывідуальнасць стылю праяўляецца ў мастацкай сферы зносін, а таксама ў публіцыстычнай” [4, с. 57]. “У публіцыстыцы аўтарскае “я” выступае адкрыта, <...> яно не адзелена ад чытача, не аб’ектывавана, як у мастацкай літаратуры. Таму ў публіцыстыцы вялікае значэнне набывае асоба, індывідуальнасць публіцыста” [5, с. 76].

Ступень камунікатыўна-прагматычнай значнасці публіцыстычнага дыскурсу абумоўлена ў сваю чаргу індывідуальна-аўтарскай канфігурацыяй слоўна-вобразных сродкаў, іх поліфункцыянальнасцю і кантэкстуальным узаемадзеяннем [3, с. 4].

Паводле меркавання В. І. Іўчанкава, для выканання функцый паведамлення, інфармавання і ўздзеяння публіцыстычны тэкст мае комплексны арсенал спосабаў і прыёмаў, накіраваных на дасягнення значнага ўплыву рэпрадуцэнта на рэцыпіента [6, с. 225].

Такім чынам, сістэму разгорнутых доказаў публіцыстычнага дыскурсу арганічна дапаўняе і ўзмацняе яго камунікатыўна-прагматычны патэнцыял, сукупнасць разнастайных сродкаў выяўленчай выразнасці, якія выкарыстоўваюцца на розных моўных узроўнях – лексічным, лексіка-семантычным, словаўтваральным і сінтаксічным.

Адзначаючы шырокі тэматычны дыяпазон публіцыстыкі, даследчыкі вылучаюць тры катэгорыі публіцыстычных жанраў: інфармацыйныя, аналітычныя і мастацка-публіцыстычныя. Найбольшую цікавасць для даследавання ўяўляе так званая мастацкая публіцыстыка – нарысы, эсэ, фельетоны і інш. [7, с. 184].

Публіцыстычны дыскурс Уладзіміра Караткевіча вызначаецца яркай і па-мастацку выражанай эмацыянальнасцю, неабыхаваццю да апісваемых падзей і іх удзельнікаў, заклапочанасцю надзённымі праблемамі, шчырым пачуццём саўдзельнасці ў памклівых

тагачасных клопатах грамадскага жыцця, дасканалым валоданнем талентам пісьменніцкага слова і выключнай самабытнасцю індывідуальна-аўтарскага стылю. Публіцыстычныя творы У. Караткевіча ўражваюць чытача сваёй вобразнасцю, экспрэсіўнасцю і выяўленчай выразнасцю.

Як вядома, вобразнасць і экспрэсіўнасць з'яўляюцца катэгарыяльнымі ўласцівасцямі канататыўнай структуры лексічных адзінак. Выяўленчасць і выразнасць як функцыянальныя характарыстыкі слоў у публіцыстычным маўленні, звязаныя з іх прагматычнай прызначанасцю, ствараюцца пры дапамозе разнастайных слоўна-вобразных сродкаў.

Першаступеннае месца ў сістэме выяўленча-выразных слоўна-вобразных сродкаў у публіцыстычных творах У. Караткевіча займае метафара.

Метафарычнае ўспрыманне свету – новае, нечаканае бачанне і асэнсаванне ўжо вядомых з'яў і прадметаў, іх прымет і дзеянняў. Метафары ўносяць у кантэкст навізну поглядаў на навакольны свет, элемент нечаканасці і першаадкрыцця рэчаіснасці [8, с. 45]. Сакрэт моцнага эстэтычнага ўздзеяння метафары, эфекту яе “прыцяжэння” – у неабходнасці яе дэкадзіравання, расшыфравання адрасатам, пэўнага суперажывання для ўсведамлення зместу, асэнсавання ідэі твора.

Выкарыстанне метафары садзейнічае актуалізацыі вобразнага ўяўлення аўтара, павышае выразнасць і нагляднасць апаведу, узмацняе перлакуцыйны эфект.

У публіцыстычных творах У. Караткевіча выкарыстоўваюцца розныя метафарычныя мадэлі. Найчасцей гэта ўвасабленне (наданне прадметам або рэаліям прыроднага свету дзеянняў і ўласцівасцей, характэрных для чалавека): *Рака злавалася. Несла дном таплякі і ўсякую брыду* [9, с. 61]; *Апельсінава-залатыя расплаўленыя хлябі нёс Мухавец да недалёкага Буга* [9, с. 105] і адухаўленне (перанос дзеянняў і якасцей жывых істот на нежывыя прадметы, рэаліі): *Але Палессе ўсё ж глянула на нас. Першым самым яркім промнем сонца* [9, с. 58]; *З-за купаў дрэў выплылі першыя, старанна прыхаваныя хаткі, вербы над вадою, сотні чаўноў, прывязаныя да іх* [9, с. 66]).

Персаніфікуюцца і адухаўляюцца ў творах Караткевіча найчасцей рэаліі прыроднага свету:

– расліны: *Срэбна плылі і хваляваліся вербы, зелена плыло высокае жыта, беллю і чырванню пераліваліся над ручаінамі рамонкі і смолкі* [9, с. 101]; *Дзікі вінаград абвівае буралом* [9, с. 107];

– жывыя істоты: *Жаўранкі звоняць крыллямі ў шкляное празрыстае наветра* [9, с. 11]; *Залатыя парушыні пчол <...> завіхаліся над малінавымі шарамі канюшыны* [9, с. 101];

– нябесныя свяцілы: *Сонца сядзе ў жамчужную хмару, і водбліск яго ў вадзе таксама апалавы* [9, с. 197]; *На чыгуначным адходзе чырванее цяпер зорка, вылажаная з кавалкаў цэгля* [9, с. 12];

– водная стыхія: *Кожная вада не любіць жартаваць і не церпіць няўмелых* [9, с. 61]; *Ртутна свяціліся ставы, ручай імкнуў праз грэблю* [9, с. 146];

– атмасферныя з'явы: *Навальнічная хмара стаяла над горадам, ішла на яго, на нас* [9, с. 62]; *Усё на дождж. .. І ён прыходзіць уначы. Спачатку, невялічкі, цёплы, шапоча з лістотаю і травой* [9, с. 197];

– зямная паверхня: *І вось праносяцца неведомыя ўзгоркі, рачулки з празрыстай вадою, вёскі ў лагчынках* [9, с. 14]; *Сцежка бяжыць праз палеткі <...> Вось яна ўзбіраецца на ўзгорак, нырае ў канюшыну, знікае* [9, с. 11];

– прасторавыя ўяўленні: *Вось ужо і сосны зніклі з далягляду, пасінула і цёмнай стала далячынь* [9, с. 14];

– час сутак: *Вечар кладзе на ўзгоркі свае ружовыя адбіткі* [9, с. 13]; *Лянівы і спякотны поўдзень стаяў над вежамі, калі я накіраваўся з Чарнаўчыц на Брэст* [9, с. 105];

– а таксама населеныя пункты: *Так шмат старых лін, што ўся вёска аж хаваецца пад шатамі дрэў* [9, с. 12]; *Горад ледзь прачынаўся ў тумане* [9, с. 67];

– канкрэтныя прадметы: *Пачынаюць гаварыць твае званы. Вельмі далёкія, амаль нячутныя, яны пачынаюць гаварыць з усіх тваіх азёр* [9, с. 106–107]; *А вокны хатак, складзены з брусоў, рахмана глядзяць праз кветкі і лістоту* [9, с. 75]; *Вялізная дубовая шафа, у якой начаі сама па сабе пахрумствае чысцюткая, як снег, накрухмаленая бялізна* [9, с. 31];

– адцягненыя паняцці: Спакой разам з вечарам спускаўся на вёску [9, с. 79]; Здзіўная, знямоглая і напаятая трывога вісела, была разлітая ў наветры [9, с. 106]; Але ўсё адно душа мая, вершы мае, складзеныя там, словы, прамоўленыя да блізкіх, блукаюць паркамі, бульварамі Шаўчэнкі, начнымі вуліцамі, Пячэрскам [9, с. 128]; Чаму дыхае такім сумам туга палёў? [9, с. 32].

Многія метафарычныя мадэлі ў творах У. Караткевіча з’яўляюцца па структуры шматкампанентнымі – у іх выкарыстоўваецца цэлы ланцужок метафар, найчасцей дзеяслоўных. У выніку пад прамым пісьменнікам ўсё наваколле ажывае – бяжыць, рухаецца, звініць, шуміць, змяняецца: Высокія шэрыя дамы, у якіх колісь жыла, гандлявала, ела, піла, рагатала, як Гарганцыя, кпіла і кахала паўнакроўная старая Рыга [9, с.15–16]; Стагоддзі сплывалі, мяняліся і цяклі плямёны па твары зямным [9, с. 101]; становіцца паліфанічным і шматколерным: Магутныя прысады клёнаў і ліп ішлі да Віллі, туліўся ў зарасніках старажытны цёплы дом са свечкамі калон, ртутна свяціліся ставы, ручай імкнуў праз грэблю [9, с. 146]; Гомель купаўся ў сонцы, чалавечых усмешках, лістоце славурых сваіх паркаў і ў свежай фарбе на мурах свежаадрамантаваных дамоў [9, с. 51].

Паводле часцінамоўнай прыналежнасці большасць метафар у публіцыстычных творах У. Караткевіча – дзеяслоўныя. Яны дазваляюць перадаць дынаміку руху, зменлівасць падзей і працэсаў, ступень праяўлення дзеяння і яго інтэнсіўнасць, падкрэсліць паліфанію акаляючай рэчаіснасці, адлюстраваць разнастайнасць з’яў прыроды і навакольнага асяроддзя: Вось апошні раз мільгнула хатка, вось схавалася за ўзгоркам былы фальварак, але доўга яшчэ з цягніка відаць сосны, што акружаюць Вязынку [9, с. 14]; Сцежка нырала ў палях, і залатыя парушыні пчол над раскашаваннем завіхаліся над малінавымі шарамі канюшыны. Над усім гэтым грувасціліся беласнежныя вежы аблокаў, а першыя ярусы іхнія былі шызыя, як дзікі камень [9, с. 101].

Сустрэкаюцца і субстантыўныя метафары, якія адлюстроўваюць арыгінальнасць успрыняцця аўтарам прадметаў рэчаіснасці, асаблівасці яго светабачання: Вось сіняе вока возера, вось ліны над ім [9, с. 29]; Цягнуцца з неба да ручаін і палёў празрыста-дымныя фіранкі далёкіх дажджоў [9, с. 30]; Цяжкія снежныя шары півоняў, духмяныя стрэлы дубіну, аханкі касачоў і лілей, празрыста-зялёныя аблокі гарошкі [9, с. 75].

У некаторых выпадках дзеяслоўная метафара спалучаецца з субстантыўнай, што ўзмацняе вобразнасць і выразнасць апаведу: Пад імі клубіліся жамчужна-белыя аблокі. А ў іх малюткам ясна-сінім вочкам палыхаў лапічак неба [9, с. 62]; Варушылася на адхонах трава, а над ёй панаваў вэлюм туману [9, с. 67].

Як правіла, метафарычныя мадэлі ў публіцыстычных творах У. Караткевіча складаныя, комплексныя. У іх, акрамя метафары, аўтар уключае эпітэты і параўнанні.

Эпітэт, уключаны ў метафарычную комплексную мадэль, канкрэтызуе маўленне, узмацняе вобразную атрыбутызацыю апісваемага дэнатата і павышае выяўленчую выразнасць аўтарскага апаведу. Выяўленчая роля эпітэтаў у кантэксце твора спалучаецца з іх характарыстычна-ацэначнай функцыяй: Вечар кладзе на ўзгоркі свае ружовыя адбіткі [9, с. 13]; Але ўсё ж ясная ўсмешка засталася на прыгожых вуснах горада. І светла дрыжаць на ягоных гарах дрэвы [9, с. 60]; Срэбныя, дробныя бліскаўкі сонца трапяталі на ліловай вадзе і цьмяна-срэбных плямах пены [9, с. 62]; Спускаюцца на Прыпяць шэрыя, ласкавыя вечары з мараннем туманна-зялёных дрэў, з рэдкім палётам “Ракеты” і задуменым бязлюддзем рэдкіх вёсак [9, с. 61].

Узмацняе выяўленча-выразны эффект таксама ўключэнне ў метафарычную мадэль кампаратыўных выразаў, якія спрыяюць нагляднасці апісання і вобразна характарызуюць ступень праяўлення прыкметы суб’екта параўнання: А над усім сутыкаліся дзве цёмна-сінія хмары, як два мячы [9, с. 62]; А паміж палёў і аблокаў, нібы злучаючы іх, стаяла белая будыніна ў сакавітых зялёных шатах. Нібы ўломак снежнага горада, які праваліўся да сэрца зямлі [9, с. 101]; Прыпяць тут вераломная, як паэтэса: паваротка за павароткай [9, с. 59].

Асабліваю выяўленчую выразнасць і слоўную вобразнасць надаюць публіцыстычным творам У. Караткевіча комплексныя метафарычныя мадэлі, у якія ўключаюцца адначасова метафара, эпітэт і параўнанне: *Па краях насыпу смяюцца кветкі: легкадумныя званочки, сіні, як неба, васілёк, палявая “грэчка”, лікія смолкі* [9, с. 11]; *У прывідным святле млелі кучаравыя яблыні, а за імі фасфарычна прасвечвала возера, спакойнае, як малако* [9, с. 47]; *І толькі першыя промні сонца, як суцяшэнне, пырскнулі з-за лясоў на янтарныя палі* [9, с. 44]; *У тую раніцу ў горадзе выпала шэрань, тонкая і сыпкая, нібы цукровая пудра, галінкі дрэў накрыліся лёгкім інеем* [9, с. 109]; *Замлела раскашавалі сады, а над імі і над белым крышталем храма-крэпасці плылі мне насустрач хмары. Нібы цяжкія беласнежныя зубры* [9, с. 105]; *Дарога вядзе ад хутара да хутара, мяккая, як аксаміт, расквечаная блакітнымі лужынкамі, звілістая і няпэўная, як палёт матыля* [9, с. 29].

Такім чынам, як паказвае аналіз фактычнага матэрыялу, адметнасцю індывідуальна-аўтарскай манеры публіцыстычнага слова Уладзіміра Караткевіча з’яўляецца актыўнае выкарыстанне метафарычнага мадэлявання зместу твораў. Выкарыстанне разнастайных метафарычных мадэлей у публіцыстычных творах пісьменніка садзейнічае актуалізацыі вобразнага ўяўлення аўтара, павышае выразнасць і нагляднасць аповеду, узмацняе ўздзеянне на чытача. Акрамя таго, метафара адыгрывае канататыўную, суб’ектыўна-мадальную ролю, выражаючы аўтарскае стаўленне да прадмета апісання, яго ацэнку.

Спіс выкарыстанай літаратуры

- 1 Беларуская мова. Энцыклапедыя / Пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск : Беларуская энцыклапедыя, 1994. – 653 с.
- 2 Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Выш. школа, 1976. – 304 с.
- 3 Бобровская, Г. В. Элокутивныя средства газетного дискурса в коммуникативно-прагматическом аспекте (на материале русского языка). Автореф. дисс. докт. фил. наук по спец. 10.02.01 – русский язык. – Волгоград, 2011. – 46 с.
- 4 Кожина, М. Н. Стилистика русского языка. / М. Кожина – М. : Просвещение, 1977. – 223 с.
- 5 Солганик, Г. Я. Специфика языка газеты как формы массовой коммуникации. – “Вестн. Моск. гос. ун-та”. Сер. 11. Журналистика, 1969, № 5.
- 6 Іўчанкаў, В. І. Медыярыторыка: рытарычныя асновы журналісткі: курс лекцый / В. І. Іўчанкаў. – Мінск : Адукацыя і выхаванне, 2009. – 280 с.
- 7 Цікоцкі, М. Я. Стылістыка тэксту / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Бел. навука, 2002. – 223 с.
- 8 Рагойша, В. П. Паэтычны слоўнік / В. П. Рагойша. – Мінск. : Выш. школа, 1979. – 320 с.
- 9 Караткевіч, У. Збор твораў: У 8 т. Т. 8. Кн. 2. З жыццяпісу, нарысы, эсэ, публіцыстыка, постаці, крытычныя творы, інтэрв’ю, летапіс жыцця і творчасці. – Мінск : Маст. літ., 1991. – 495 с.

The article describes the main types of metaphorical modeling of content in V. Korotkevich's journalistic works, defines the types of metaphorical models according to their structure and semantic content, outlines their role in creating visual expressiveness, verbal imagery of the text and the expression of an individual author's idiosyncrasy.